

Голові Разової спеціалізованої вченої ради
PhD 16127

у Запорізькому національному університеті
доктору філологічних наук, професору
Ганні ПРИХОДЬКО

ВІДГУК

офіційного опонента **Томчаковської Юлії Олегівни**, доктора філологічних наук, доцента, завідувача кафедри іноземних мов Національного університету

«Одеська юридична академія»

на дисертацію **Пономаренко Тетяни Олександрівни**

«Когнітивна домінанта контрасту в поетиці Рене Шара

і способи її вербальної репрезентації» [Запоріжжя: ЗНУ, 2026 – 234 с.],

подану на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 035 Філологія галузі знань 03 Гуманітарні науки

1. Актуальність дисертаційного дослідження

Дисертаційне дослідження Пономаренко Тетяни Олександрівни присвячене актуальній проблемі сучасної когнітивної лінгвістики, когнітивної поетики та лінгвопоетики – встановленню системоорганізувальної ролі контрасту в індивідуально-авторській картині світу Рене Шара та виявленню різнорівневих способів його вербальної репрезентації. Актуальність роботи зумовлена посиленням інтересу сучасного мовознавства до взаємозв'язку мовної форми, когнітивних структур, образного мислення та індивідуально-авторського світобачення. У межах когнітивної поетики художній текст розглядається не лише як естетично організована вербальна структура, а й як простір концептуального моделювання досвіду, у якому мовні засоби відображають і водночас конструюють ментальні моделі автора. Саме тому дослідження когнітивної

домінанти як смислового й організаційного центру поетичного світу відповідає пріоритетним напрямам сучасних філологічних студій.

Науково перспективним є звернення до поезії Рене Шара – одного з найвизначніших представників французької літератури ХХ століття, творчість якого формувалася під впливом сюрреалізму, гераклітівської філософії, алхімічної символіки та безпосереднього досвіду французького Руху Опору. Така світоглядна багатшаровість зумовила складність, афористичність, герметичність і смислову напруженість його поезики. Водночас у вітчизняному мовознавстві творчість Рене Шара досі не була предметом цілісного лінгвокогнітивного дослідження, що надає рецензованій праці безперечної новизни та своєчасності.

Особливу актуальність має аналіз контрасту не як окремого стилістичного прийому чи формальної антитези, а як способу концептуалізації дійсності. Авторка переконливо виходить із припущення, що протиставлення життя і смерті, світла і темряви, насильства і спротиву, слова і мовчання, миті і вічності формують не розрізнений набір мотивів, а ієрархічно організовану концептуальну систему. Такий ракурс дозволяє поєднати лінгвокогнітивний, лінгвостилістичний, семантичний та історико-культурологічний аналіз і розкрити механізми взаємодії мови, мислення та художнього досвіду.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Дисертація справляє враження цілісного, послідовного та методологічно виваженого дослідження. Мета роботи полягає в комплексному аналізі когнітивної домінанти контрасту в поезії Рене Шара й виявленні способів і засобів її вербальної репрезентації на різних рівнях мовної організації поетичного тексту. Сформульовані завдання логічно впливають із поставленої мети та послідовно реалізуються в структурі роботи.

Об'єктом дослідження визначено особливості індивідуально-авторської картини світу й поезики Рене Шара, предметом – способи й засоби вербальної

репрезентації когнітивної домінанти контрасту як структуроутворювального принципу індивідуально-авторської картини світу поета. Таке співвідношення об'єкта і предмета загалом є коректним та відповідає лінгвокогнітивному спрямуванню праці.

Гіпотеза дисертації передбачає, що когнітивна домінанта контрасту є концептуальним ядром поетичної системи Рене Шара, організує художній простір його творів, спрямовує концептуалізацію досвіду та зумовлює вибір мовних і стилістичних засобів. Важливо, що гіпотеза не залишається декларативною: у третьому розділі вона перевіряється на матеріалі системи концептуальних опозицій та різнорівневих засобів їх актуалізації.

Емпіричну базу становлять 408 творів зі збірок «Fureur et Mystère» та «Les Matinaux. Parole en archipel». Залучення значного масиву текстів зрілого та післявоєнного періодів творчості Р. Шара забезпечує достатню фактичну основу для реконструкції повторюваних концептуальних моделей. Позитивно оцінюємо те, що в підрозділі 2.3.1 авторка пояснює історико-літературну та жанрову репрезентативність обраних збірок, окремо враховуючи специфіку циклу «Feuillets d'Hypnos».

Методологічний інструментарій є комплексним і загалом адекватним поставленій меті. У роботі застосовано метод суцільної вибірки, описовий, історико-культурологічний, лінгвостилістичний, контекстуальний, компонентний, концептуальний, порівняльний та інтерпретаційний методи. Їхнє поєднання дає змогу перейти від інвентаризації мовних одиниць до реконструкції концептуальних опозицій, встановлення їхніх ієрархічних зв'язків та пояснення функцій у структурі авторського світобачення.

Структура дисертації логічно відповідає етапам дослідження. Перший розділ «Загальнотеоретичні проблеми дослідження когнітивної домінанти контрасту в художньому тексті» формує понятійно-методологічне підґрунтя роботи. У підрозділах 1.1.1–1.1.5 послідовно розглянуто художній текст крізь призму

когнітивної поетики, поняття домінанти та її типологію, статус когнітивної домінанти, поетичний образ як спосіб її актуалізації, а також взаємозв'язок індивідуально-авторської картини світу, ідіостилю та когнітивної домінанти. У підрозділах 1.2.1–1.2.2 розкрито роль контрасту в художньому освоєнні світу та його рівневу актуалізацію в тексті.

Другий розділ «Методика й методологія дослідження когнітивної домінанти контрасту в поезиці Рене Шара» виконує важливу перехідну функцію між теоретичною та аналітичною частинами. У підрозділі 2.1 систематизовано об'єктивні й суб'єктивні чинники формування світогляду поета; у підрозділі 2.2 уточнено понятійний апарат; у підрозділах 2.3.1–2.3.3 представлено алгоритм відбору емпіричного матеріалу, аналізу засобів вербалізації контрасту та формування концептуальних опозицій. Така поетапність забезпечує внутрішню логіку дослідницької процедури.

Третій розділ «Вербальна репрезентація когнітивної домінанти контрасту в поезиці Рене Шара» є змістовим центром дисертації. У ньому проаналізовано ядерну опозицію VIE / ЖИТТЯ – MORT / СМЕРТЬ і систему вторинних опозицій: LUMIÈRE / СВІТЛО – TÉNÈBRES / ТЕМРЯВА; VIOLENCE / НАСИЛЬСТВО – RÉSISTANCE / СПРОТИВ; SILENCE / МОВЧАННЯ – PAROLE / СЛОВО; INSTANT / МИТЬ – ÉTERNITÉ / ВІЧНІСТЬ; PASSÉ / МИНУЛЕ – AVENIR / МАЙБУТНЄ; POÈTE / ПОЕТ – MONDE / СВІТ; SOLITUDE / САМОТНІСТЬ – HOMMES / СПІЛЬНІСТЬ. Аналіз здійснено на лексико-семантичному, образно-стилістичному, граматичному та синтаксичному рівнях.

Висновки до розділів і загальні висновки корелюють із поставленими завданнями, узагальнюють результати аналізу. Переконливим є висновок про асиметричну реалізацію домінанти: на лексичному рівні контраст підтримує диференціацію смислових полюсів, тоді як на образно-символічному рівні метафора, оксиморон, парадокс і персоніфікація забезпечують їх взаємопроникнення та перетворення опозиції на діалектичну єдність.

3. Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна дисертації є достатньо аргументованою та полягає насамперед у системному лінгвокогнітивному осмисленні контрасту як організувального принципу індивідуально-авторської картини світу Рене Шара. У роботі обґрунтовано поняття когнітивної домінанти контрасту як лінгвокогнітивної категорії, визначено її місце серед механізмів поетичного мислення та встановлено зв'язок між когнітивно-семантичним підґрунтям художнього тексту і системою мовно-естетичних засобів його вербалізації.

Вагомим результатом є реконструкція ієрархії концептуальних опозицій. Авторка доводить, що ядерною є опозиція VIE / ЖИТТЯ – MORT / СМЕРТЬ, а інші опозиції становлять її конкретні реалізації в сенсорній, етичній, політичній, комунікативній, темпоральній, соціальній та метапоетичній сферах. Завдяки цьому поетичний світ Рене Шара представлено не як сукупність розрізнених образів, а як структуровану концептуальну систему.

Заслугує схвалення спроба пов'язати герметичність, фрагментарність та афористичність поетики Рене Шара з природою когнітивної домінанти контрасту. Авторка розглядає ці риси не лише як формальні ознаки ідіостилу, а й як когнітивно мотивовані способи утримання напруги між смисловими полюсами. Така інтерпретація поглиблює розуміння взаємодії концептуальної структури й мовної форми поетичного тексту.

4. Повнота викладу основних результатів у публікаціях, зарахованих за темою дисертації

Основні положення та результати дисертації належно апробовано й оприлюднено. За темою дослідження авторкою підготовлено шість одноосібних наукових статей, із яких п'ять опубліковано у фахових виданнях України, а одну – у закордонному періодичному виданні. Крім того, результати дослідження представлено в шести публікаціях апробаційного характеру за матеріалами міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій.

Тематика публікацій відповідає структурі дисертації та засвідчує поетапне оприлюднення її результатів. Окремі праці присвячено поетиці французького сюрреалізму, афористичності творчості Рене Шара, теоретичному статусу когнітивної домінанти, образу поета, опозиції світло/темрява, а також лексико-синтаксичним засобам вербалізації контрасту в «Feuillets d'Hypnos». Це дає підстави констатувати достатню повноту висвітлення основних наукових результатів дисертації у публікаціях здобувачки.

5. Теоретичне і практичне значення одержаних результатів

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні положень когнітивної поетики та лінгвопоетики щодо організації індивідуально-авторської картини світу. Запропоноване трактування когнітивної домінанти контрасту сприяє уточненню взаємозв'язків між концептуальними структурами, образною системою та різнорівневими мовними засобами художнього тексту. Результати дослідження доповнюють теорію концептуальних опозицій положенням про їхню асиметричну реалізацію на різних рівнях текстової організації.

Практична цінність дисертації полягає в можливості використання її положень і фактичного матеріалу в курсах когнітивної лінгвістики, когнітивної поетики, лінгвопоетики, стилістики французької мови, лінгвістичного аналізу художнього тексту, лінгвоконцептології, теорії літератури та історії французької поезії ХХ століття. Запропонований алгоритм може бути застосований у дослідженнях інших індивідуально-авторських картин світу, а зібраний і систематизований матеріал – під час написання навчально-методичних посібників, курсових і кваліфікаційних робіт.

6. Зауваження та дискусійні положення до дисертації

Попри загальну позитивну оцінку, дисертація містить окремі положення, які мають дискусійний характер і потребують додаткового уточнення або ширшої аргументації.

1. У підрозділі 1.1.3 «Когнітивна домінанта: теоретичне осмислення» та в положеннях наукової новизни авторка обґрунтовує поняття когнітивної домінанти контрасту як лінгвокогнітивної категорії. Водночас це поняття доцільно було б чіткіше диференціювати від суміжних категорій: домінантного концепту, мегаконцепту, концептуальної матриці, концептосфери, фрейму, когнітивної моделі та смислової домінанти. У роботі показано організувальну функцію когнітивної домінанти, однак не завжди достатньо виразно встановлено критерії, за якими вона набуває статусу окремої категорії, а не є функціональним різновидом домінантного концепту. Додаткова зіставна таблиця з визначальними ознаками зазначених понять посилила б теоретичну аргументацію.

2. У підрозділах 2.3.1–2.3.3 «Алгоритм дослідження когнітивної домінанти контрасту в поезії Рене Шара» послідовно описано відбір матеріалу, аналіз засобів вербалізації та формування концептуальних опозицій. Проте критерії включення конкретної лексики, образу або контексту до певної опозиції залишаються значною мірою інтерпретаційними. Було б доречно виразніше формалізувати процедуру: визначити мінімальний набір діагностичних ознак опозиції, розмежувати мовно експліковані та реконструйовані протиставлення, описати способи перевірки неоднозначних випадків і, за можливості, залучити незалежне експертне кодування частини матеріалу, що сприяло б підвищенню відтворюваності дослідження та мінімізації суб'єктивності когнітивно-поетичної інтерпретації.

3. У підрозділі 2.3.1 обґрунтовано вибір збірок «Fureur et Mystère» і «Les Matinaux. Parole en archipel» та зазначено, що вони репрезентують зрілий і післявоєнний періоди творчості Рене Шара. Проте для доведення статусу контрасту як домінанти всієї поетичної системи митця доцільним було б чіткіше окреслити межі екстраполяції отриманих результатів. Дослідження двох збірок переконливо репрезентує обраний корпус, але не повністю охоплює ранній і пізній періоди творчості поета. Тому варто було б уточнити, чи йдеться про домінанту

поетики Рене Шара загалом, чи насамперед про домінанту аналізованого корпусу зрілого та післявоєнного періодів.

4. У підрозділі 3.2 та його складниках авторка переконливо реконструює ядерну й вторинні опозиції, однак типологічний статус окремих пар потребує додаткового пояснення. Зокрема, POÈTE / ПОЕТ – MONDE / СВІТ та SOLITUDE / САМОТНІСТЬ – HOMMES / СПІЛЬНІСТЬ не є лексичними чи логічними антонімами в традиційному розумінні, а постають як контекстуально сформовані когнітивні протиставлення. Було б корисно чіткіше розмежувати антонімічні, комплементарні, векторні, конверсивні та контекстуально-авторські опозиції й показати, яким чином кожен тип інтегрується в загальну модель когнітивної домінанти контрасту.

Усі висловлені зауваження мають переважно дискусійний і рекомендаційний характер. Вони не заперечують наукової цінності виконаної праці, не знижують рівня її новизни та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

7. Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація Пономаренко Тетяни Олександрівни «Когнітивна домінанта контрасту в поезії Рене Шара і способи її вербальної репрезентації» є самостійним, завершеним та актуальним науковим дослідженням, виконаним на належному теоретичному, методологічному й емпіричному рівнях. У роботі розв'язано важливе наукове завдання, пов'язане з визначенням системоорганізувальної ролі контрасту в індивідуально-авторській картині світу Рене Шара та встановленням механізмів його різнорівневої вербалізації.

Основні наукові положення є обґрунтованими, результати – достовірними, висновки – логічними й такими, що мають теоретичну та практичну цінність. Структура дисертації відповідає поставленій меті й завданням, фактичний матеріал є достатнім для сформульованих узагальнень, а результати дослідження належно апробовано та відображено в наукових публікаціях здобувачки.

За актуальністю теми, ступенем наукової новизни, теоретичним і практичним значенням, обґрунтованістю положень та повнотою викладу результатів дисертація відповідає Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. (зі змінами), а також Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. (зі змінами).

Дисертаційна робота відповідає вимогам, що висуваються до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія, а її авторка – Пономаренко Тетяна Олександрівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри іноземних мов

Національного університету

«Одеська юридична академія»

Юлія ТОМЧАКОВСЬКА

